

אלקנה לייסט "המניע במשפט הפלילי"

אלקנה לייסט, "המניע במשפט הפלילי",
הוצאת אוניברסיטת בר-אילן והוצאת
נבו, התשע"ח-2018 245 עמ'.

ספרו של אלקנה לייסט מסודר ובהיר ותיזת המחבר חד-משמעית. ישנה טענה שנחשבת לכמעט מובנת מאליה כי המניע למעשה איננו רלוונטי למשפט הפלילי. אפשר להתחשב במניע בשלב גזירת הדין, אך לא בשלב האשמה והטלת האחריות הפלילית. אלא שהמחבר איננו מקבל טענה זו שנחשבת ליסודית במשפט הפלילי. לגישתו, הטענה איננה ברורה, איננה נכונה אמפירית, ואין בה כל היגיון תיאורטי. כל ספרו מוקדש לביסוס רעיון חדשני זה.

נזכיר כי הטענה שאין להתייחס למניע איננה חדשה. בתחילת ימי המשפט הפלילי האנגלי, לא רק המניע היה לא רלוונטי, גם נסיבות כגון שפיות, גיל, רשלנות, הגנה עצמית וכן הלאה לא היו רלוונטיות. הכלל היה פשוט, כל הפרת איסור תיענש. במיוחד כאשר דובר באיסורים מוקפדים כמו האיסור על נטילת חיים. הדרך היחידה שלא להיענש הייתה חנינה מאת המלך. כך למשל, בשנת 1249 קתרין פסבנט, ילדה בת ארבע שנים, נעצרה במבצר סנט אלבנס לאחר שבטעות פתחה דלת ודחפה ילד

צעיר ממנה שנפל לתוך כלי מלא מים רותחים ומת עקב כך. היא נעצרה עד שאביה הגיע אל המלך וביקש חנינה לבתו.

מים רבים חלפו מאז במשפט הפלילי אולם עד היום שולטת הגישה הקובעת כי 'המניע איננו רלוונטי לאשמה'. כנגד תפיסה זו נאבק המחבר בספרו. הוא בונה תיאוריה 'מהפכנית' זו בשלבים. בפרק הראשון, מנסה המחבר להתחקות אחרי הגדרות המושג מניע במשפט הישראלי. בצדק הוא מסביר כיצד מדובר במונחים עמומים שמלומדים ושופטים שונים ניסו לפרשם בדרכים שונות, ולא תמיד בהצלחה יתירה. בעיקר יצא קצפו על החלוקה בין המונחים 'כוונה' ו-'מטרה'. 'כוונה' יועד לאותן עבירות בהן אכן הושג יעדו של עובר העבירה, בעוד שהמונח 'מטרה' נשאר למקרים בהם יעד זה לא הושג. לייסט מבקש לבטל לחלוטין את המונח 'כוונה', ולהמשיך להשתמש במונח מטרה בלבד, ללא הבדל בין המקרים בהם הושג היעד, למקרים בהם לא הושג. לשיטתו, הגדרת 'מניע' צריכה להיות אותו רגש או אמונה שהובילו את האדם לביצוע הפעולה, מבלי קשר ליעדה. למשל, כעס, פחד, רחמים, רוגז, אובדן עשתונות וכו'. לדוגמא, ייתכן שלאחר שאדם יהיה מעורב בתאונת דרכים, הוא יברח מהמקום בשל פחד שאחז בו. זאת מבלי קשר למטרת הבריחה וייתכן אפילו בלא שהיה מודע לה.

בפרק השני הוא מרחיב את חיפושו ומנסה לעיין בהגדרות המניע במשפט האנגלו-סקסי כולו. הוא מראה שגם שם רבה המחלוקת על ההסכמה והמונחים מטושטשים ללא הסכמה ברורה. בשני הפרקים הוא מתייחס רבות הן לדעת הפסיקה והן לדעות המלומדים ומפרטן בהרחבה, כמובן, תוך כדי ביקורת לא קלה.

בפרק השלישי הוא מנסה לבדוק האם אכן המניע איננו רלוונטי לאשמה. לצורך כך הוא בודק סעיפי חוק רבים בחוק העונשין שבכולם ברור כי המניע רלוונטי גם רלוונטי לעצם האשמה. הדוגמאות לכך רבות, החל מהעבירות הנגזרות (ניסיון, שידול, וסיוע), ועד לעבירות ספציפיות כעבירות שנאה. גם

הגנות לא מעטות מבוססות על מניע, כגון הפטור עקב חרטה. מאלו הוא מסיק כי כלל 'המניע איננו רלוונטי' איננו מתקיים אמפירית.

בפרק הרביעי הוא מנסה לנתח נורמטיבית ומוסרית את הכלל. זאת מתוך שימוש בהשקפות שונות על ייעודו של המשפט הפלילי. הוא עושה זאת תוך שימוש בתיאוריות גמוליות, תיאוריות תועלתניות, והן אלו המתייחסות ליעילות שלטון החוק. גם כאן, לאחר ניתוחים ארוכים (וקצת מייגעים) הוא מגיע למסקנה שאין לכלל כל צידוק מוסרי או מעשי.

ניתוחיו של המחבר מעניינים ולעתים יפים, אולם הבעיה היא שאותן התקפות על תיאוריות אחרות, יכולות להיות מופנות כלפיו. עצם ההתמקדות על 'רגש או אמונה' שמביאים למעשה, והפרדה בין אותן רגש לבין יעד המעשה איננה פשוטה, ורחוקה מלהיות חדה וברורה. לעתים היא קשה עד בלתי אפשרית. כך למשל הדוגמא שהבאנו קודם לכן. מי שגרם לתאונה, ומתוך פחד ברח מהמקום. המניע הוא הפחד, אבל אין ספק שהמטרה הייתה לברוח מהמקום. כיצד בדיוק נפריד בין השניים?

מעבר לכך, הניתוח הנורמטיבי של השאלה בעייתי. במקרים בהם המניע הוא שלילי (כגון עבירות 'שנאה'), אין למשפט הפלילי כל קושי להכניס את המניע למשפט גופו. לכן המחבר מצא עבירות שבהן המניע מוזכר. אולם בעיית המניע בחריפותה עולה במקרים בהם המניע איננו שלילי. כך למשל גנב הגונב על מנת לממן תרופה יקרה לבנו החולה במחלה חשוכה, או כדי להשביע את נפשו הרעבה. המשפט הפלילי נבון מתופעות מעין אלו החותרות תחת קיומו (אידיאולוגית, לא אמורים להיות רעבים, ולכולם אמור להינתן טיפול רפואי סביר). הפתרון הוא לכן לקבוע כי המניע 'איננו רלוונטי' ולהעביר את התפוח הלוהט לשדה הענישה. שם יש לבית המשפט אפשרות לפתור זאת ע"י גזר דין שיתאים למקרה הספציפי (שאמור להיות יוצא דופן). ברגע שנכניס את 'הרגש' שגרם למעשה הפלילי לשלב הטלת האשמה, אנו דורכים בשדה מוקשים. זו הסיבה לדעתנו שכלל 'אי הרלוונטיות' קיים עד היום וכנראה ימשיך גם להיות קיים בעתיד. אבל ימים יגידו.

המחבר ד"ר אלקנה לייסט צמח בסניגוריה הציבורית וכיום (2018) משמש כסנגור המחוזי של מחוז ת"א, והספר הינו עיבוד של עבודת הדוקטורט שלו. אולי בגלל תפיסה סניגוראלית זו, הוא מבקש לקעקע את כלל האי-רלוונטיות, אך נראה שלא בקלות יעלה הדבר בידו.

הספר איננו מיועד ככלי עזר לעורכי דין העוסקים במשפט הפלילי, אך מומלץ לכל מי שמתעניין בתיאוריה של דיני העונשין.